
Různé

Jubileum masarykovského badatele

V dubnu letošního roku oslavil neuvěřitelné devadesáté narozeniny přední český historik docent Jaroslav Opat, mezinárodně renomovaný znalec života, díla a ideového odkazu T. G. Masaryka.

Narodil se 11. dubna 1924 ve Vojnově Městci na Českomoravské vysočině. Pocházel z velmi chudých poměrů. Vyučil se truhlářem a několik let pracoval jako truhlářský tovaryš; v letech 1945-1947 vystudoval Ústřední školu bytového průmyslu v Praze. Tvrdá sociální zkušenost z dětství, prožitky Mnichova a druhé světové války a poválečná atmosféra ho přivedly do víru politického života a roku 1947 do řad Komunistické strany Československa. V témže roce se zapsal na Vysokou školu politickou a sociální, kterou absolvoval na jaře 1951. Po absolvování vojenské prezenční služby přednášel v letech 1953-1961 dějiny dělnického hnutí a KSČ na Vysoké škole stranické při Ústředním výboru KSČ.

Postupem času v něm nazrával kritický přístup k realitě tehdejšího režimu a svými „revizionistickými“ a reformními stanovisky se střetával s oficiální stranickou linií. V roce 1961 byl jako člen vykonstruované frakční skupiny Klementa Lukeše vyloučen z KSČ a následující dva roky pracoval v přibramských uranových dolech. Počátkem roku 1964

se mohl vrátit k vědecké práci v Ústavu dějin východní Evropy ČSAV v Praze, kde se zabýval především nejnovějšími československými a jihoslovenskými dějinami. V roce 1966 publikoval monografii *O novou demokracii. Příspěvek k dějinám národně demokratické revoluce v Československu v letech 1945-1948* a posléze se stal vedoucím autorského kolektivu komparativní syntézy *Střední a východní Evropa ve válce a revoluci 1939-1945* (1969). V době Pražského jara 1968 byl rehabilitován a politicky se angažoval v řadách reformistů, ale již na jaře 1970 byl z KSČ opět vyloučen a byl propuštěn z Akademie věd. Krátce předtím, v roce 1969, se stačil habilitovat na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy a absolvovat půlroční stáž na univerzitě v Bochumi. Osm let pak pracoval v různých dělnických povoláních (na určitou dobu se navrátil i ke svému původnímu truhlářskému řemeslu), než roku 1978 odešel do invalidního důchodu.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se výrazně podílel na činnosti disentu a koncem prosince 1976 patřil k prvním signatářům Charty 77. Historickými studii i dějinně filosofickými úvahami přispíval do ineditních tiskovin i do zahraničních a exilových periodik. Účastnil se diskusí o nedávné české mi-

nulosti, které tehdy probíhaly v kruzích disentu i exilu, a polemizoval s tendencemi usilujícími zpochybňovat mezi-válečné Československo, Masarykovu a Benešovu politiku, přičemž věcnými argumenty hájil hodnoty a přínos československé demokracie nejen v kontextu středoevropského regionu.

Od konce sedmdesátých let se systematicky věnoval studiu života a díla T. G. Masaryka, přičemž s houževnatostí sobě vlastní překonával četné překážky, které mu jako perzekvovanému vědci komplikovaly přístup k pramenům i sekundární literatuře. Vedle četných studií, publikovaných postupně v samizdatu i v zahraničí, napsal rozsáhlou monografii *Filosof a politik T. G. Masaryk 1882-1893. Příspěvek k životopisu*, která vyšla nejprve ineditně roku 1985, potom ji v roce 1987 vydalo exilové nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem a podruhé na jaře 1990 nakladatelství Melantrich v Praze. V tomto díle i v dalších svých masarykologických pracích J. Opat harmonicky spojil snahu o kriticko-historický obraz a zhodnocení konkrétní kapitoly Masarykovy životní cesty s úsilím o aktualizaci jeho myšlenkového odkazu pro českou společnost konce 20. století, ocitnuvší se na přelomu mezi diktaturou a demokracií a hledající zakotvení, autoritu a inspiraci. Koncem osmdesátých let se podílel na obnově činnosti Masarykovy společnosti, v jejímž výboru a předsednictvu pak aktivně působil – již v nových politických poměrech – po celá devadesátá léta.

Začátkem roku 1990 se docent Opat vrátil do Ústavu dějin východní Evro-

py ČSAV a brzy poté zahájil přednášky na pražské filosofické fakultě. Po náhlé smrti dr. Karla Kučery se v březnu 1990 stal ředitelem Ústavu T. G. Masaryka. Několik let pak sváděl úporný zápas o faktickou obnovu ústavu, o finanční a technické zabezpečení jeho provozu, badatelského a edičního programu, o získání adekvátního prostor pro Masarykův archiv i knihovnu. Absolvoval nesčetná jednání s představiteli různých institucí i soukromými osobami: od nejvyšších ústavních činitelů až po osvícené podnikatele nabízející větší či menší podporu; po celé Praze sháněl vyhovující a zároveň finančně únosnou budovu pro sídlo Ústavu. Přitom na mnoha místech narážel i na nepochopení, lhostejnost a plané sliby. Kromě toho řídil i vlastní činnost ústavu, jež se vzdor nepříznivým podmínkám začala slibně rozvíjet: organizoval vydávání první kritické edice *Spisů T. G. Masaryka*, zahájené roku 1993, a dalších ústavních publikací, připravil několik mezinárodních vědeckých konferencí, komunikoval s významnými badateli, udržoval styky se členy Masarykovy rodiny. Východisko z nejisté situace Ústavu nalezl posléze roku 1995 v převedení této instituce do svazku Akademie věd České republiky: vznikl Masarykův ústav AV ČR při zachování Ústavu T. G. Masaryka jakožto nadace (později obecně prospěšné společnosti). Zároveň se mu podařilo získat ze státního rozpočtu 28 miliónů korun určených na vybudování důstojného sídla ústavu a vhodných depozitářů pro jeho fondy. Masarykův ústav AV ČR pak řídil až do konce roku 1997, kdy odešel do důchodu.

I při vyčerpávajících ředitelských povinnostech dokázal docent Opat pokračovat ve vlastní vědecké a popularizační práci. V průběhu devadesátých let 20. století a během první dekády století následujícího napsal a publikoval řadu studií a statí (některé z nich jsou obsaženy v knižních výběrech *Masarykiana a jiné studie*, 1994, *T. G. Masaryk – Evropan, světoobčan*, 1999, a *Masarykiana a jiné studie II*, 2006), a pronesl četné přednášky. Po odchodu z ředitelské funkce vypracoval koncepci a libreto stálé expozice Muzea TGM v Lánech a významně se podílel na přípravě stěžejních akcí ke 150. výročí narození T. G. Masaryka v roce 2000, především pak mezinárodní vědecké konference *T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství*, kterou inicioval a posléze i zahájil obsáhlou úvodní přednáškou *T. G. Masaryk – poselství přelomu věků*.

Své mnohaleté studium masarykovské problematiky pak docent Opat završil rozsáhlou, netradičně pojatou syntézou *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes* (2003), v níž se v chronologickém sledu fundovaně vyrovnal s Masarykovým filosofickým, ideovým, politickým a mravním odkazem, s jeho pojetím české otázky a ideou československého státu i s jeho reflexí češství a evropanství. Toto opus magnum, vyznačující se – u autora tradiční – kultivovanou stylistikou a přehlednou kompozicí, šťastně propojuje atributy vědeckého

a populárně naučného díla. V souladu se svým založením historika, plně spjatého se soudobým děním a jeho výzvami, zde na bázi historické materie v masarykovských intencích odpověděl i na některé aktuální otázky přítomnosti související především se stále diskutovaným vztahem českého národa a státu k ostatnímu světu.

V roce svého životního jubilea docent Jaroslav Opat dokončil a vydal své paměti *Z času válek a chaosu v Evropě. Vzpomínky a úvahy* (2014), v nichž poutavým literárním stylem zachytil své dramatické životní osudy, prolínající se s peripetemi českých dějin 20. století, a podal upřímné, spontánní svědectví o ideovém a politickém hledačství své generace. Memoáry poskytují klíč k Opatově osobnosti, postojům a dílu, odhalují podmínky, prostředí, osobní vztahy a rozpoložení, v nichž v různých dobách žil a pracoval, a představují mnohé pozoruhodné osobnosti, které potkal na své životní cestě, ale též instituce a organizace, v nichž působil.

Současně s Opatovými paměťmi vyšel v listopadu 2014 péčí Masarykova ústavu a Archivu AV ČR i sborník prací k jeho poctě, nazvaný příznačně *Život plný neklidu* a obsahující původní vědecké studie i vzpomínkové eseje řady českých i zahraničních historiků a filosofů, podrobnou biografii a soubornou bibliografii jubilantovu. Obě publikace mimoděk výmluvně dokládají navýsost aktivní životní a pracovní bilanci Jaroslava Opata.

Josef Tomeš